

Kritika-Figyelő

Janusz Korczak és a zsidó nevelés

A mártírsorsú varsói Öreg Doktor, az árvaház legendás igazgatója, *Janusz Korczak* a XX. század egyik legméltatótabb alakja, ám ő az, akit kevésbé vizsgáltak tudományos nézőpontokból – véli *Gerard Kahn*, a fiatal svájci kutató. Fontos megismerni *Korczak* zsidó identitását, indítványozza kortársa a kötet bevezetőjében, hiszen ez a tény egész életét, tevékenységét megpecsételte. *Kahn* könyve céljával tűzte ki annak bemutatását, hogy milyen módon állt kapcsolatban *Korczak* a zsidó világgal, hitvallással, elemezni kívánta e pedagógia zsidó vonásait is. *Kahn* bizonyítja, hogy *Korczak* pedagógiai elképzelése visszavezethető a zsidó hagyományokra. Lényeges eltérés a keresztény pedagógusoktól, hogy *Korczak* nevelésmélete a jelenre összpontosul, és benne különös hangsúlyt nyer a gyermek iránti tisztelet s a gyermeki önállóság. Mivel a modern pedagógia a szerző szerint elsősorban protestáns vonásokra épít, így a *Korczak* által körvonalazott „nevelésen” (a gyermek oltalmazásán, figyelemmel kísérésén, ráhatáson) alapuló pedagógia egyértelműen kihívás jellegű. Ezzel a nagy ívű állítással indul a kötet.

Miért van szükség még egy *Korczak*-ról szóló könyvre a számos többi mellett? *Kahn* írásában elsősorban *Korczak* zsidóságát s a zsidó nevelés iránti affinitását szeretné bemutatni, mivel ez a szempont általában háttérbe szorult az eddigi tanulmányokban. Semmiképpen sem az ortodox zsidót kereste *Korczak* személyiségében, és nem állt szándékában sematikus ideológiai képet festeni róla. *Korczak* maga sem törekedett arra, hogy az elméletet helyezze előtérbe, hanem gyakorlati szak-

ember lévén mindig a mindennapok tapasztalatait dolgozta fel, és számára a gyerek maradt mindig az első. Számos jelzővel illették már *Korczak*-ot: „a krochmalnai jóságos ember”, „a lengyel Pestalozzi”, „a realitás és álom pedagógusa”, „a szent” (stb.), és ezek mindegyike elsősorban a mártíriumot hangsúlyozza, háttérbe szorítva *Korczak* gyakorlati életművét, amely korántsem szorítkozott a halálra. *Korczak* megközelítését a kutató az életrajzi adatokra alapozta. Szándékosan tág spektrum ez, kezdve Lengyelország történelmével, majd később a zsidóság tagoltságával, lehetővé teszi, hogy *Korczak* személyét el tudja helyezni az akkori politikai-társadalmi képben. A könyv először néhány adalékot közöl *Korczak* életéből, amelyek zsidó, illetve cionista magatartását bizonyítják. Az első utalások a lengyelországi történelmi dimenzióra mutatnak, e prizmán át tekinthetünk be a második részben a lengyelországi zsidók különös helyzetébe. A harmadik rész néhány kelet-európai vallási és szekuláris zsidó áramlat előtt tiszteleg. Ez a rész teszi lehetővé, hogy a rákövetkező negyedik fejezetben pontosabban részletezze a zsidó nevelés elveit: mik az alapjai, mire támaszkodik, mi adja specifikusan zsidó jellegét. Természetesen a szerző szelektál, s nem is tagadja, hogy ebben személyes interpretációja is közrejátszott. A gyakorlatba való kitekintést követően az ötödik fejezetben megkísérli *Korczak* nevelési ideológiáját felvázolni.

Az életútból elsősorban azokra a momentumokra tér ki, amelyek a zsidósághoz fűződő kapcsolatát világítják meg. *Korczak* elsősorban elődeiben, őse-

iben érezte múltját. Polgári neve *Henryk Goldszmit* volt, ősei is ebben, valamint a *Gebicki* családban keresendők. Nagypapa – akiről azt tudjuk, hogy egyszerű kereskedő volt – a haszkalamozgalom mérsékelt híve volt. (Ez a mozgalom a letelepedési országba történő asszimiláció mellett harcolt, ellentétben az ortodoxiával.) A lengyel kultúrába, társadalmi életbe való bekapcsolódás mellett zsidó identitását is meg akarta őrizni. *Korczak* felvilágosult apja elismert ügyvédként több haladós szellemű írást publikált lengyelül, németül és héberül. (Többek között – testvérével közösen – a zsidó válásjogról és a zsidó nevelés szekularizációjáról.) *Korczak* anyai ősei (a *Gebicki* család) is a mérsékelt lengyel asszimiláció felvilágosult és elismert hívei voltak. A *Goldszmit* család nagy, cseledekkel ellátott polgári házban lakott, ahová gyakran jártak előkelő vendégek, estélyek követték egymást. Henryk és testvére, Anna zárt életet éltek, „szalonygyerekek” voltak, akik nem találkoztak „az utca gyerekeivel”. A katolikus lengyel léggör vette körül gyerekkorát, így érthető, hogy *Korczak* erősen lengyelnek érezte magát. Sok feljegyzés szerint katolikusnak nevelkedett, de ennek ellentmondanak memoárjai, melyek arról tudósítanak, hogy már öt éves korában szembesült zsidó mivoltával, amire egy katolikus kisfiú csúfolása ébresztette rá: „én a mennyországba kerülök, de te valami pokolszerű sötétségbe”. Mivel a család idegen uralom alatt nőtt fel, érthető a lengyelek és zsidók összefogása a közös ellenséggel szemben. Az apa korai halála miatt a család anyagi gondokkal küzdött, és *Korczak* orvostanhallgatóként magánórákból segítette családját. 1901 és 1919 között sokat tartózkodott külföldön (Svájc, Mandzsúria: japán–orusz háború, Berlin, London, Párizs, Lódz).

Az árvaellátás ez időben az egyes egyházközségek feladata volt. *Korczak* 1910-től zsidó árvaházat, majd 1919-től keresztény gyerekek számára

fenntartott árvaházat vezetett. A zsidó árvaház irányításában lényeges volt számára a lengyel nyelvű oktatás. Emiatt gyakran a túlzott asszimilációs tendencia vádjával illették. Betartották a zsidó szokásokat és ünnepeket, de a gyerekeket nem egy meghatározott vallás szerint nevelte, meghatározott szabad választást engedni számukra.

A gyerekkori, informálisnak mondható vallási befolyást követően, anyja halála után (melyben részesnek érezte magát, mivel egy általa behurcolt betegségben halt meg), 1920 körül egyre közelebb érzi magát Istenhez. Ezt több versciklusa és 1934-ben, majd 1936-ban tett palesztinai látogatása is tanúsítja. Az 1936 körül a fokozódó zsidóellenesség okozta depresszió hatására latolgatja a végleges kitelepülést. Szüleinek ajánlja 1920-ban írt verseit, amelyben „Istennel társalog”, majd egy évtizeddel később, 1931-ben jelenik meg „Komor humoreszk” címmel drámája, melyben ismét Istenhez fűződő kapcsolatáról ír. Első palesztinai útja után két műve is (A kis próféta, A Biblia gyermekei) tanúskodik növekvő cionista nézeteiről.

Korczak származása alapján a felvilágosult zsidósághoz tartozik, azonban a szülői ház nem alakította ki benne a zsidó öntudatot. Hogy ez mikor alakult ki? *Kahn* szerint visszavezethető a lengyel történelmi múlt, és a lengyelországi zsidók helyzetére. *Korczak* életében két lényeges, Lengyelországot érintő történelmi esemény következett be: a több mint 150 évig tartó idegen uralom alóli felszabadulás és az ismét bekövetkezett bekebelezés.

A történelmi visszapillantásból megtudjuk, hogy az első zsidó kereskedők a X. század körül vándoroltak nyugatról a békésebbnek mondható Lengyelországba. Az előnyös üzleti feltételek okán egyre több zsidó települt ide, egészen a megosztottság időszakáig, az 1800-as évekig. Ekkor azonban a három megszálló hatalom teljesen kü-

lönböző – sokszor egymásnak is ellentmondó – törvényeket vezetett be (a porosz és az osztrák megszállás alatt levő területeken a szegény zsidókat elűldözték, míg a gazdagoknak állandó letelepedést biztosítottak), és ezek nagymértékben akadályozták a zsidó közösségi autonómiák működését és gazdasági életét. II. Sándor ideje alatt, 1856-ban a zsidók egy része olyan engedményeket kapott, amelyek alapján reménykedhettek abban, hogy hamarosan egyenjogú polgárokká válnak. Néhány évvel később azonban, II. Sándor halálával szerteoszlottak ezen remények. Az 1918-as köztársaság kikiáltásával ismét remények éledtek a zsidóság körében, és az egy évvel később megfogalmazott párizsi kisebbségi egyezmény alapján a zsidókat valóban nemzeti kisebbségként ismerték el. Ennek ellenére a valóság másképpen festett: a lengyel lakosság nem volt hajlandó elismerni a zsidó minoritást, így fokozatosan erősödött az antiszemitizmus, ami már a 20-as években kezdetét vette. A lengyelországi zsidó lakosság három, egymástól eltérő módon reagált a növekvő antiszemitizmusra: létezett cionista, szocialista és ortodox irányzat. Pár *Korczak* sohasem kételkedett saját – lengyel – identitásában, mégis konfrontálódott a sovinszta helyzettel, amit saját bőrén is érzett. Amennyire csak lehetett, védekezett a restriktív intézkedések ellen, de viszaautasított mindenféle, személyének szóló megkülönböztetést. Miután aztán a gyerekekkel közösen bevonult a gëttóba, fő gondja a „(túl)élés” volt.

A lengyel-zsidó lakosság a XX. század elején egyáltalán nem volt egységesnek mondható – ellenkezőleg: elkeseredett harcok folytak az ortodoxok és felvilágosultak, a cionisták és szocialisták között, sőt az egyes irányzatokon belül is voltak ellentétek. Az *ortodoxia* a XIX. században bekövetkezett kihívásokra próbált reagálni: az idetartozók a zsidó hagyományörzés egyetlen autenti-

kus csoportjának tartották magukat, teljesen elutasítottak mindenféle érintkezést mind a nem ortodox, mind a nem zsidó közösségekkel. Elutasították továbbá a zsidókérdés profán megoldását, így ellenezték a zsidó állam létrehozását. A *hasszidizmus* vallásos-misztikus mozgalma *Israel Ben Elieser* tanaira (1700–1760) vezethető vissza, de már őt megelőzően ismertek voltak ehhez hasonló tanok. A *haszkala* kialakulása a XVIII. századra tehető, a német felvilágosodás zsidó megnyilvánulásaként. Fő célkitűzésükkel, miszerint nagyobb hangsúlyt kell fetetni a világi képzésre, szöges ellentétben álltak az ortodox irányzattal. Iskoláikban a profán oktatást helyezték előtérbe, és az oktatás az adott ország nyelvén folyt. *Korczak* vonzalmat érzett az úgynevezett reformzsidóság iránt, ami például az árvaházban bevezetett újfajta imádkozásértelemezésben nyilvánult meg. Ez a mozgalom a XIX. században lényeges megújulást hozott a zsidó közösségekben. A *cionizmus fogalma* először *N. Birnbaum* folyóiratában jelenik meg, 1890-ben. Ez alatt a zsidó nép azon célkitűzését értették, hogy visszatérjen „*Israel földjére*”. A mozgalom igen szerteágazó, nem egységes. *Korczak* helye a különböző irányzatokon belül megint csak őseire, szüleire vezethető vissza – állítja a svájci kutató. Az ortodoxia a cionizmus ellen irányult, és a haszkalomozgalomra való reakcióként jött létre. Elsősorban a XIX. század felvilágosult középrétegét vonzotta, így a *Goldszmil* és *Korczak* családot is. *Korczakot* megérintette ugyan a cionizmus is: sok palesztinai barátjával állt kapcsolatban, és több cionista hangvételű írást tett közzé.

Mit jelentett a zsidó nevelés?

A zsidó nevelés mibenlétét nem könnyű körvonalazni – állítja *G. Kahn* könyvében, mert túlságosan különbözőek az egyes áramlatok, irányzatok a zsidóságon belül. Ehhez jön még az a nehézség is, hogy igen csekély a szakiro-

dalom a zsidó nevelésről, az asszimilált családon belüli (zsidó) nevelésről pedig szinte egyáltalán nincs. Minden zsidó nevelés a Tórából és a Talmudból eredezteti magát – így a szerző. A legtöbb úgynevezett asszimilált családban (így Korczak családjában is) a vallás fogalma a vallásosságra, a családon belüli tradíciók fenntartására, ápolására szorított. A zsidó jog és etika fő vonalait a Tóra szabályozza, bemutatván Isten és az ember, valamint az emberek közötti kapcsolatrendszerét. Az itt felsorolt 613 parancsot 365 tiltást és 248 „cselekvésre felszólító parancsot” tartalmaz. A Talmud a zsidó hit szóbeli konkretizálását öntötte írásos formába, de ez nem előírásos, parancsszerű formában történt, hanem továbbemlékedésre, gondolkodásra, vitára szólítva fel a hívőket. Tehát itt is a tanulás áll a középpontban. (Ennek ellenére mind a Tóra, mind pedig a Talmud ismerete kötelező volt egy zsidó számára, ezért a pedagógiai program középpontjába állt.) A Tóra és a Talmud közötti különbséget talán úgy lehetne megfogalmazni, hogy míg előbbi a hit otthoni, családi környezetben való nevelését jelenti, a másik intézményesített iskolai keretek között teszi ezt. A Talmud elvárta a tanulóktól, hogy aktívan részt vegyenek az oktatásban, és differenciáltan határozta meg a tananyagot: kis lépésekben, a tanuló egyéni képességeihez és érdeklődéséhez mérten – mutatja be szemléletesen svájci kollégánk. Rosenzweig és más szakemberek szerint is a zsidóság nem leírható, mivel az első sorban a létezésben nyilvánul meg, abban a tudatban, hogy valaki zsidónak érzi és vallja magát. Korábban Kahn felidézte, hogy a zsidók legfőbb önvallomása a Tóra, amely tiltásaival és parancsolataival egyfajta egységes utat mutat. Mivel ezek hasznos útmutatást adnak az embereknek, egyfajta életvitelt kínálnak. Szemben a kereszténységgel – állítja szerzőnk – a zsidó hitben felfedezhető az egység alapgondolata: minden rész

az Egésznek, minden levezethető az Egészből, az Egészből, és igen nagy jelentősége van a gondolat szabadságának, az egyéni döntésnek (szemben a predesztinációval), hiszen a Tóra betartásával hozzájárulhat az egyén az üdvözüléshez.

A zsidó nevelés elméletéhez igen fontos adalék az emberkép ismerete – állítja Kahn. Mózes Könyvében azt olvashatjuk, hogy Isten saját képmására alkotta az embert; segíthet a világ megjavításában, szabad döntései kell hogy vezéreljék élete során, döntéseiről azonban saját maga felel. Az eddig vázoltakból levonható néhány alapvető magatartási mód a zsidó nevelésben: az emberi individuum tisztélete, a tett fontossága a Tóra parancsolatait követve, a tanulás végigkíséri egész életünket, soha nem befejezett és szabad akaratból, dialógus formában történik. Továbbá lényeges a zsidó nevelés szempontjából az a tény, hogy bármikor lehetséges a visszafordulás, a megbocsátás, azaz létezik belülről jövő megbánás (az eredendő bűn fogalmát tehát a zsidó vallás nem ismeri) s megbocsátás. Ezen két fogalom igen lényeges a korczaki pedagógia szempontjából az általa bevezetett gyerektörvényeszek esetében.

Milyen volt a zsidó iskolai nevelés Lengyelországban? A középkorban a lengyelországi zsidó pedagógiát nagymértékben befolyásolták a Németországból bevándorolt tanárok, rabbik és kántorok nevelési elvei. A gyerekek ötéves koruktól jártak a tóra-talmud-iskolába. Itt először a héber betűket és szavakat, majd a bibliai verseket tanulták, tízéves kortól pedig a Misnát (az első héber írásos zsidó törvénygyűjtemény, mely kiegészítéseivel, szövegmagyarázataival együttesen alkotja a Talmudot) tanulmányozták. (A lányok nevelése azonban csak a legalapvetőbb ünnepnapok és a háztartási ismeretek megismerésére terjedt ki.) Anyagi nehézségek és megfelelően képzett szakember hiányá-

ban az „oktatás” a Tóra-interpretációkra szorítkozott, figyelmen kívül hagyva magát az alapművet, a Bibliát. Ennek ellensúlyozásaként a XVII. század végén törekedtek arra, hogy nagyobb hangsúlyt kapjon az eredeti Biblia, és a szekuláris tárgyak oktatása is. A nyílt zsidóüldözést követően – némi késéssel – értek Lengyelországba a felvilágosodás eszméi, melyeknek hatására *Max Lilienthal* a zsidó iskolákat reformálni akarta. Ez a törekvés azonban ellenállásba ütközött, így ezzel szemben a XIX. század végén kialakultak a cionista körök által támogatott „jobb” iskolák, ahol héber nyelven zajlott az oktatás. Itt is elsődleges volt az emberi méltóság respektálása, a tanulás folyamatában tanúsított aktivitás és vélemény szabadság, valamint a megbánás, visszafordulás lehetősége. Számos hasonló, a zsidó elveket hangsúlyozó, különböző nézeteket valló iskola jött létre a két világháború között. A családban a gyerekek elsősorban a zsidó életformát, szokásokat „tanulhatták”, és ezzel kapcsolatban gyakorlati „útmutatást” kaptak. Különbséget kell tennünk azonban – figyelmeztet a szerző – az ortodox, illetve a liberális családi nevelés között: míg előbbieket feltétlenül elfogadták és követték a vallási szokásokat, parancsokat, és gyerekeiktől is feltétlen engedelmességet követeltek meg, a liberális elvű családokban az adott társadalomba való beilleszkedés volt az elsődleges szempont, és a gyerekeknek meghagyták az egyéni fejlődés lehetőségét, akár a hagyományok háttérbe szorulása árán is.

Hogyan helyezkedik el *Korczak* műve és nevelésemélete ebben a tradícióban? A szerző megkísérli *Korczak* rendszerbe nem foglalt gondolatait és feljegyzéseit elméleti szempontból rendezni. Ez azért is nehéz – állítja *Kahn* –, mivel *Korczak* gyakorlati szakembernek vallotta magát, aki szkeptikus volt mindenféle merev elvvel szemben.

A gyermek iránti tisztelet. *Janusz Korczak* a gyerekekben egy „feltáratlan titkot” lát, „hieroglifokkal teleírt pergament, amit ki kell betűzni”. Szerinte a gyerek azáltal, hogy növekszik, fejlődik, tanul, legalább olyan nehéz feladatot lát el, mint a felnőttek. Ami megkülönbözteti őt a felnőttől, az a tapasztalat hiánya, és éppen ennek megszerzésére van szüksége. *Korczak* tiszteletet követel minden gyerek iránt és a gyereki individualitás iránt; nemcsak a kiválóságokat tartja értékesnek, hanem ugyanúgy az apró, jelentéktelennek tűnő vonásokat is. A gyerek jogokkal rendelkezik: joga van a tudásra, tanulásra, jó tanárokról, de ugyanúgy játszani, kritizálni. *Korczak* – bizonyítja a szerző – azonban került az általánosításokat az „azonos jogok, azonos köteleességek” elvvel kapcsolatban, hiszen minden gyerek más-más adottsággal, képességgel, igénnyel rendelkezik, így más bánásmódra jogosult. Számára nem léteznek abszolút igazságok, a nevelő nem irányíthatja a gyerek útját. Nem voltak illúziói, valójában ítélte meg a gyerekeket, így tisztában volt azazal a lehetőséggel is, hogy a nevelés kudarcot vallhat. Relatíválja a nevelő beavatkozási jogát: a gyerek önmagáért felel, a nevelő legfeljebb a mai napért.

A szabadság eszméje fontos szerepet játszik *Korczak*nak a gyerekek iránti tiszteletében. Mivel a zsidó hit szerint az embert nem terheli az eredendő bűn, saját maga felelős tetteiért, a Tórába foglalt törvények betartásáért. A szabadság gondolata úgy érvényesül például a Talmudban, hogy a különböző értelmezések egymás mellett, egyenrangúan sorakoznak. Nincsen általános érvényű út, mindenkinek kutatnia kell, meg kell találnia Isten felé vezető útját. *Korczak* tehát felruhazza a gyerekeket azzal a joggal, hogy saját egyéniségüknek megfelelően fejlődjenek, befolyásolás nélkül. (Itt hangsúlyoznunk kell, hogy az ortodox körökben a gyerek ilyen mértékű szabadságát nem ismerték el.)

A *jelen fontossága*. Korczak a gyerekek jogait a „Magna Charta Libertatis”-ban fogalmazta meg. Eszerint:

- a gyerekeknek joga van a halálra,
- joga van a mai napra,
- joga van olyanok lenni, amilyen.

Korczak magyarázatot fűz a meglepő megfogalmazáshoz: még veszély esetén is engedni kell a gyerekek kibontakozni, tapasztalatot szerezni; nem szabad a gyereket „tűlféltetni”, mivel ez ugyanolyan káros lehet, mint az elhanyagolás. Azonban a veszélyesség határát a nevelőnek kell felmérnie, s szükség esetén tiltásokat kell beiktatni.

Második elve attól óv, hogy a jövőre való felkészítés miatt elfelejtjük, hogy a gyerek a jelenben él. Hagyjuk, hogy élvezze a jelent, hiszen a jövő előttünk is bizonytalan. (Ebben a kérdésben eltér a hagyományos zsidó nevelési elvtől.)

A *tettek jelentősége*. További hasonlóság a zsidó hittel, hogy az elmélettel szemben a gyakorlatot, a tettet helyezi előtérbe, hiszen a „tudomány az embert szolgálja”. *Korczak* munkássága is az elmélet és gyakorlat dialektikus egységét alkotta, írja több szakember, ráadásul saját élete a legjobb példa arra, hogy valóban a gyakorlatot helyezte előtérbe, hiszen valóban a végsőkig a gyerekekkel maradt. De talán éppen életének ezt a momentumát értelmezték nagyon gyakran félre – véli *G. Kahn* –, idealizálták, és életét mint mártírtét vizsgálták. Csak az utóbbi években sikerült valóságosabb képet kialakítani *Korczak*ról – foglalt állást a szerző e nehéz kérdésben –, ami nem jelenti azt, hogy tettet lelkicsinylenék. (Talán a magyar olvasó is jóformán csak a mártíriumáról, a gyerekekkel vállalt légersorsról ismeri az Öreg Doktor példáját, ha egyáltalán a szűkmarkú hazai szakirodalomból ismeri. Jellemző tény, hogy a hetvenes évek Pedagógiai lexikonja is elhallgatta.) De térjünk vissza az ismeretettől könyvre. *Kahn* leírja, hogy *Kor-*

czak kialakított egy, specifikusan az árvaház életére vonatkozó törvénykönyvet, de bizonyítja, hogy ennek tartalma és mondanivalója is a zsidó eszmevilágra vezethető vissza. Már szólunk arról, hogy melyek a Tórában megfogalmazott parancsok funkciói a zsidóság számára: céljuk az, hogy az emberi élet megnemeseítésében segítséget nyújtsanak. A jóra való törekvés az egyénekből indul ki, és nem holnap, hanem már ma, s ez meg egyezik *Korczak* gondolatmenetével.

Lehetséges a visszafordulás. *Korczak* nevelési elvei szerint a tapasztalatszerzés során természetesen előfordulhat, hogy a gyerek téved. Lényeges, hogy ezeket a tévedéseket akként ismerje el, tudja azt, hogy megbánhat tanúsíthat, visszafordulhat. Ennek intézményesítésére hozta létre *Korczak* az árvaházbari az úgynevezett törvényszéket. „Engedd a gyereket tévedni, hiszen csak a hibákból tanulhat a jövőre nézve.” A törvényszék hetente háromszor ülésezett, feladata abból állt, hogy minden olyan esetet megtárgyaljon, amikor gyereket vagy nevelőt bármely fél részéről sérelem ért. Itt is felfedezhető az egyenlőség, a demokrácia elve. 99 paragrafus szól a megbocsátás mellett, és mindössze tíz büntetőjellel jellemezhető szerepel (ezek mindegyike pedagógiai célzatú). *Korczak* feljegyzései is azt bizonyítják, hogy elsődleges célja mindig a megbocsátás, a *gyerek megértése*: „a törvényszék az egyenjogúság és védelem, a megértés és megbocsátás helyszíne, valamint felszólítás az önmegvalósításra és önfegyelemre”. Mindennek vannak gyökerei a zsidó hagyományban: Isten színe előtt a zsidó ember önmagáért felel, a vétket kizárólag személyes megbánással kompenzálhatja.

Írásbeliség, tanulás, tudás. A zsidóság számára a tanulás központi szerepet játszik életükben: soha nem ér véget, és nem merül ki a tananyag ismeretében – írja a szerző. A Talmudban egymás mögé sorakoztatott tórama-

gyarazatok továbbgondolkodásra készítetnek, hiszen nem nyújtanak kész sémákat. Igen lényeges az írásbeliség a zsidók életében, elsősorban olyan kérdések esetében, amelyek nincsenek rögzítve a Talmudban. Ezen magyarázatok gyűjteménye volt az úgynevezett „responsa-irodalom”.

Korczak árvaházának a törvényszék mellett a leírt szó jelentősége volt a másik jellegzetessége. A közleményekkel telítődött falitábla, a törvényszéki hírek, a postaláda, a gyerekek és nevelők naplói mind lényeges pedagógiai eszközként szolgáltak az árvaházi életben.¹ Mindegyiknek megvan a maga kidolgozott szervezeti és pedagógiai funkciója, hiszen mindegyik gyereket gondolkodásra készíteti, ami igen fontos eleme a zsidó eszmevilágnak. Míg azonban az írásbeliség a zsidó hit szerint a parancsolatokon keresztül az Istenhez vezető utat mutatja meg, addig *Korczak* hitvallása alapján: „Lehet, hogy Istenhez vezet el Benneteket ez az út, de az is lehet, hogy hazaszeretetet vagy ember-szeretetet nyújt.” *Korczak* számára tehát lényegesebb a tanulás és cselekvés folyamata, mint maga a tudás.

Vallásosság. A vallásosság igen tág és komplex fogalom *Korczak* életében: jelenti az Istenhez vezető út keresését, a hit kérdését és a vallásos nevelés mibenlétét is. Gyakran vívódik *Korczak* a hit kérdéseivel kapcsolatban; ezt bizonyítja – többek között – édesanyja halála után írt versciklusa is. *Korczak* vallásosságát vizsgálva a kutatók egyetértettek abban, hogy nem előírt, hivatalos, intézményesített egyházi keretek között gondolkodott. (Bár több szakember említi keresztényi hitét, ezt eddig nem sikerült igazán

alátámasztani.) Összefoglalásképpen elmondhatjuk *Gerard Kahn*nal egyetértve, hogy *Korczak* zsidó hitvallása nem a hagyományos értelemben és módon nyilvánult meg. Hite mélyebben gyökerezik: a „Világ” léte nem véletlen műve, Istent állandóan keresni, kutatni kell. *Korczak* – *Kahn* szerint – nem a parancsolatok végrehajtásában látja a hit lényegét, hanem abban, hogy a feletünk álló erők felé vezető utat megtaláljuk. Az árvaházban végzett vallási szokások, szertartások is ebben a szellemben zajlottak. *Korczak* gyermekori neveltetése okán a zsidó vallási formák éppúgy legitimek voltak, mint a keresztény vagy más hitbeli eszmevilág. Egyértelműen zsidó vonás – véli szerzőnk – azonban az, ahogyan egész élete során keresi az Istennel való dialógust, a hozzá vezető utat.

Végezetül: *Korczak* kapcsolódása a zsidó világgal nemcsak életútjában, hanem pedagógiai gondolatvilágában és cselekvéseiben is megtalálható. A gyerekek iránti tisztelet visszavezethető bizonyos zsidó gyökerekre, azonban *Korczak* ebben a kérdésben még radikálisabb: míg a zsidó hit szerint a gyerek tanulásra, „okításra” szorul, addig ő a gyereket nagyfokú önállósággal és döntési szabadsággal ruhazza fel, akkor is, ha ez esetleg elvezet a tradícióktól. További párhuzam a zsidó hitvallással – mint láttuk – a jelen felértékelése, azzal a kitételrel, hogy a korczaki pedagógia számára a gyermeki jelen döntő fontosságú. Ezzel összefüggésben áll a tett fontossága, hiszen ha előtérbe helyezük a jelent a jövővel szemben, nagy jelentőséget kap a cselekvés, és ehhez kapcsolódik a visszafordulás, a megbánás lehetősége is. Így közelíti meg *Kor-*

¹ Mindezekről a magyar olvasó a mindmáig egyedüli magyarul hozzáférhető elméleti *Korczak*-opuszban, a *Hogyan szeressük a gyermeket?*-ben tájékozódhat. (Ezt 1984-ben adta ki a Tankönyvkiadó, egy részletét pedig kísérő tanulmányokkal az Iskolapolgár Alapítvány *Az alkotmányos pedagógus: Janusz Korczak* címmel. Utóbbi a közeljövőben adja közre A gyermek joga a tiszteletrre című *Korczak*-esszét. A kiadásban közreműködött a Magyar Pedagógiai Társaság kebelében működő magyar Janusz Korczak Munkabizottság, mely nemzetközi kapcsolatairól révén tájékozódik a legújabb *Korczak*-kutatókról.

csak a tanulás tartalmi kérdéseit, nagyobb jelentőséget tulajdonít a megértés és a gondolkodás, elmélyülés dimenziójának. Célja nem a tudás elsajátíttatása, hanem a „kutatás”, a kérdésfeltevés megismertetése – foglalja össze *G. Kahn*.

Mint ahogy semmiképpen sem volt *Kahn* célja „rábizonyítani” *Korczakra* a zsidó eszmevilág kizárólagos meglétét, és semmilyen mértékben nem akarta kicsinyíteni érdemeit. Munkájával leginkább azt szerette volna bemutatni, milyen háttérből kell értelmezni a korczi pedagógiát.

Ha a zsidóság a tradíciók követését és továbbadását jelenti, akkor *Korczák* nem nevezhető zsidónak. Hite másfajta alapokra épül: az Istenhez fűződő közvetlen kapcsolat, a gyermek iránt tanúsított tisztelet, a jelen és a tett jelentősége, a megbánás lehetősége, a tanulás, szabadság és gondolkodás fontossága és végül az írásbeliség bővölete – mindezek a zsidó hitvilág és gondolkodásmód irán-

ti affinitást jelzik. Itt fedezhető fel – hangzik a kutató értékelése –, hogy *Korczák* felvilágosult zsidó családból származott, és hogy ezeket a hagyományokat tovább ápolta.

Végül maga a szerző jegyzi meg, hogy sok témát csak érinteni tudott. Például külön munkát érdemelne a zsidó nevelés rendszerezett feldolgozása a felvilágosodás után. Vagy *Korczák* emberképe, embezeszménye, illetve *Korczák* kapcsolódása a keresztény nevelés-elmélettel és a lyngyel kultúra hatása pedagógiájára.

A magyar olvasónak a könyv bepilantást nyújt egy méltatlanul alig ismert mintaadó jeles pedagógus „eredettörténetébe”, ugyanakkor általánosabb tanulságokkal is szolgál: megismertet a zsidó nevelés tradícióival, s elgondolkodtat – *Gerard Kahn* ezt kifejezetten ajánlja – a liberális, progresszív pedagógia (legalábbis egyik) forrásvidékén.

Gerard Kahn: Janusz Korczak und die jüdische Erziehung. Deutscher Studien Verlag, Weinheim, 1995. 156 o.

Grossmann Erika

A Kinckerbocker-banda

Évek óta egyre nagyobb problémát jelent az oktatásban, hogy a gyerekek nem szeretnek, sok esetben nem is tudnak olvasni. Ennek a jelenségnek a gyökerei igen szerteágazóak. Az okok nem elsősorban a hazai olvasás-oktatásban keresendők, hiszen a nemzetközi publikációkat tanulmányozva egyértelművé válik, hogy világjelenséggel van dolgunk. Sokkal inkább a felgyorsult információáramlással és az elektromos médiák térnyerésével magyarázható, hogy a gyerekek egyre inkább elfordulnak a könyvektől.

A feladat jelen helyzetben az, hogy ezt a tendenciát lassítsuk, jó esetben megfordítsuk. A hogyanra keresték, és valószínűleg meg is találták a választ az osztrák pedagógusok. Kiindulási alap az, hogy a gyerekeket nem lehet eltiltani a televíziótól. Ez gyakorlatilag kivitelezhetetlen. Be kell látnunk, hogy korunk első számú médiumai, már ami a nagy tömeget illeti, feltétlenül a televízió és a videofilmek. Ez így van, és valószínűleg még hosszú ideig így is fog maradni. Ha azt szeretnénk, hogy a gyerekek visszatérjenek a könyvekhez, az első lépés, olyan irodalmat adni